

MOLNÁR FERENC ÖRDÖGÉRŐL.

1907 április 10-én adták először *Az Ördögöt*, Molnár Ferenc vígjátékát, a budapesti Vígszínházban. Ez az este az internacionalista zszurnaliszták szerint irodalmi eseményt jelentett: a darab a «modern dráma» uralmát nyitotta meg a magyar színpadon és a magyar irodalomban. Ez a körülmény indokolja, hogy ennek a drámának irodalmi összefüggéseire a következőkben némi világot igyekszünk vetni.

Az egykorú hírlapi kritika bőven foglalkozott *Az Ördöggel*, de ezekből az újságcikkekből nem sok okulást meríthetünk, legfennebb annyit, hogy tizenöt évvel azelőtt sem volt megbízható hírlapi kritikánk. Mivel némi tanulságot mégis nyújtanak, a jobb igyekezetű cikkek közül felsorolunk néhányat.

A *Pesti Hírlap* szerint a darab a szó francia értelmében szellemes. Az Ördög szimbolikus alak, az emberi lélek bűnre és rosszra csábító részének jelképe. A gondolat ugyan nem új, mert már Goethe *Mejhistophelese* is ilyen alak, de a Molnár Ferenc Ördöge modernebb és reálisabb. A cselekvény sovány ugyan, sőt hiányzik is, de a szerző ragyogó előadása felejteti e hiányosságot.¹

A *Pesti Napló* szerint az emberiség etikája már hosszú idő óta átalakulóban van. A modern hedonizmusnak szószólója Wilde, de talán legzseniálisabban Molnár. Az Ördög mögött a szerző rejlik. A darab technikai beállítása maga is művészet.²

A *Budapest* dicséri a darabot, de nem helyesli sok helyen nagyon is elcsépelet témáját, így a második felvonás Monna Vanna-motívumát.³

A *Budapesti Hírlap* szerint az egész darab főerőssége a szellemes dialógus. Ebbe ugyan belekeveredett itt-ott egy-egy bántó szójáték, de ez a dialógusok értékéből mit sem von le. Az Ördög szimbolikus alakja nem valami sikerült. A cinikus életfilozófia megakadályozza a szerzőt abban, hogy igazi tehetségével arányban álló, művészi darabokat alkosson.⁴

Az *Alkotmány* szerint a darab legnagyobb hibája az, hogy nincsen cselekvénye. Az Ördög tulajdonképpen nem tesz semmit, sőt még gátolja a szerelmesek egyesülését, amely önélküle 24 órával hamarabb következnek be. A személyek egytől-egyig típusok, kivéve Selyem Cin-

¹ 1907. évf. 87. sz., ápr. 11. (p. k.)-től.

² 1907. évf. 87. sz., ápr. 11. Szími Gyulától.

³ 1907. évf. 87. szám. ápr. 11. Prém Józseftől.

⁴ 1907. évf. 87. sz., ápr. 11. Sebestyén Károlytól.

kát; az Ördög maga pedig egy másodrangú szerkesztőség rossz vicceinek elhelyezője. Az Ördög szellemessége Wilde Oszkára emlékeztet. A darab művészi értékkel nem bír. A világirodalomban előképei: Lesage *Asmodeusa*, Goethe *Mephistophelese* és Macchiavelli *Belphagorja*, de ezek messze kimagaslának fölötte.¹

Említsük még meg a folyóiratok közül a *Budapesti Szemle* bírálatát. A bíráló úgy látja, hogy a darab szereplői — Wilde módszere szerint — végig fecsegnek három felvonást. Wilde a színpalack mögé rejtőzik és a szereplőket tetszése szerint rángatja. A Bunburyben szereplő Algy itt az Ördög. Nem ördög ő, csak úgy hívják. Ez az Ördög szellemesen megállapítja azt a bevégzett tényt, hogy a festő és az asszony szeretik egymást, azután azon a címen, hogy össze akarja őket boronálni, három felvonáson át maga idéz elő félreértéseket s csak amikor kitelt a három felvonás, egyesíti őket.²

Ezek a kritikák, melyeknek jórészt csak tárgyi megjegyzéseit ismertettük, szétágazó véleményeket mutatnak kifejezésre. Abban azonban megegyeznek, hogy a darab legfontosabb alakja az Ördög. Molnár Ferenc darabjában csakugyan két, egymástól jól elkülöníthető réteget különböztethetünk meg: az egyik a modern drámákban untilig ismétlődő családi történet, a másik a szellemes mozgató, az Ördög. A családi történet oly sovány, hogy az egymagában sikerült darabot nem ígért volna. Így az Ördög lényeges túlsúlyra jutott; szinte azt mernők állítani, hogy az egész darab az ő kedvéért készült. A kritikák azonban éppen az Ördög alakjának elbírálásánál a legkülönbözőbbek: az egyik csoport szerint az Ördög szimbólum, a másik szerint nem az.

A kérdés eldöntésére vizsgáljunk meg egy régi francia vígjátékot: Arago és Vermond *Az ördög naplója* című darabját, melyre az eddigi kritikusok nem hívták fel a figyelmet, pedig — véleményünk szerint — az összes felsorolt munkáknál közelebb áll Molnár Ferenc vígjátékához. A múlt század negyvenes éveire élénken emlékeztető romantikus vígjáték meséje a következő.³

¹ 1907. évf. 87. sz., ápr. 11. k. g.-től.

² 1907. évf. 131. kötet, 464—468. oldal. n.-től.

³ Arago Etienne (1803—1892) politikai tudományos és irodalmi működést fejtett ki. Másokkal, így Balzac-kal is, társulva vígjátékokat és énekes darabokat írt. Saját színháza is volt, de belebukott. *Les Mémoires du Diable* c. darabját Paul Vermond társaságában 1843-ban írta. Ez a darab a magyar színpadokon is színre került a múlt század 60-as és 70-es éveiben. Magyar fordítása az Olesó Könyvtárban is megjelent: *Arago és Vermond: Az ördög naplója. Vígjáték három felvonásban, énekes. Franciából fordította Egressy Benjámin.*

Franciaország egyik kastélyában időzik az elhalt Ronquerolles báró özvegye és leánya, Marie. Az özvegyet a távoli rokonok pörrel támadták meg s mivel a báróné Németországban kötött házasságának törvényességét nem tudja bebizonyítani, leányával együtt el kell hagyania a kastélyt. Késő éjjel a kastélyhoz tartozó majorságba megy s itt vár a fogatra. Hirtelen vihar keletkezik, a szegényes szobába egy ismeretlen fiatal ember lép be, akit a kastély balonás cselédsége a mondákban sokszor emlegetett *Ronquerolles Ördögének* néz. Az ismeretlen, aki félig-meddig találmra Robin de Boisnak nevezi magát, felajánlja a bárónénak, hogy örökségét egy hónapon belül visszaszerzi, azután eltávozik, de előbb a bárónénak egy csomagot ad át megőrzés végett és felhatalmazza, hogy az iratcsomót egy hónap letelte után felbonthassa. Az irat címe: *Az ördög naplója*. (I.)

Ronquerolles báróné egyik rokona, aki az özvegytől elperelt örökségben szintén részesült, fényes bált rendez párisi palotájában. A nagy csarnokban vidáman társalognak az örökösök, mikor az egyik rokon kellemetlen hírrel zavarja meg őket: egy ismeretlen álarcos jelent meg a vendégseregben, aki csípős megjegyzéseivel általános feltűnést kelt. Mindjárt meg is jelenik Robin, kit az egész társaság *ördögnek* nevez. A vakmerő vendég az örökösök előtt is kellemetlen célzásokat tesz, majd jelzi, hogy négyszemközt fogja közlendőit megmondani. A bálban megjelenik Ronquerolles báróné is leányával együtt, hogy jogos tulajdonát, férje arcképét, magával vigye. Robin ezalatt az örökösökkel egyenként közli, hogy bizalmas adatok birtokában van, melyekkel nekik nagy kellemetlenséget okozhat. A megijedt örökösök a bizonyító iratok ellenében hajlandók örökségükről a báróné javára lemondani. Megegyezés szerint ez egy hónap múlva Ronquerolles-kastélyban fog megtörténni. Amíg Robin az örökösökkel tárgyal, a báróné magához veszi férje arcképét. Tettét azonban felfedezik s már nagy kellemetlenség fenyegeti, mikor Robin pártjára kel és szabad utat biztosít neki. A felbőszült vendégek közül Robint többen párbajra szólítják. (II.)

Ronquerolles-kastélyban összegyűlnek az örökösök. Kárörvendve beszélnek el a bárónénak, hogy az alkalmatlan ördög súlyos sebet kapott a párbajban és azóta meghalt. A báróné a felhatalmazás szerint felbontja *Az ördög naplóját*, de aig olvashat néhány szót, amikor az egyik rokon kitépi kezéből a veszedelmes írást és a tűzbe veti. De Robin váratlanul megjelenik, a báróné visszakapja örökségét, Robin pedig, aki a báró elhalt ügyvédjének segédje, jutalmul elnyeri a bárókisasszony kezét. (III.)

Az Arago és Vermond vígjátékában is, bár cselekvénye sokkal

szövevényesebb, mint a Molnár Ferenc darabjáé, rögtön felötlik az egész vigjáték *főmozgatója*, aki kellemetlen titkokat tud s akit mindenki *ördög*-nek nevez. Érdekes a *szín* és a *szerkezet* azonossága. Arago-Vermondnál: I. és III. felvonás, családi környezet, II. felvonás, nyílt csarnok, bál, nagy társaság; Molnár Ferencnél: I. és III. felvonás, bizalmas környezet, II. felvonás, hall a László-villában, nagy estély, népes társaság. A *szerkezet*ben hasonló párhuzam van; az I. felvonás 1—10. jeleneteiben az expozíciót kapjuk. A 11. jelenetben lép fel az *Ördög* és átveszi a cselekvény irányítását; a cselekvényt innentől kizárólag ő intézi és ő is oldja meg. A II. felvonásban az *Ördög* feladatát teljesíti: az ellenfeleket lefegyverzi. A III. felvonás 15. jelenetében diadala tetőpontján van. Ekkor hátráltató mozzanatok lépnek fel s végül kénytelen az *Ördög* feladatát váratlanul más eszközzel megoldani, mint előre sejtettük volna. Molnár Ferencnél szintén a mese expozícióját vesszük először (I. felv. 1—8. jel.). Az *Ördög* az I. felvonás 4. jelenetében lép fel meglepően és az irányítást azonnal átveszi. Az *Ördög* célját, a kölcsönös szerelni megnyilatkozást már a II. felvonásban eléri, de csak a III. felvonás hátráltató levélbonyodalmával tudja feladatát végleg megoldani.

A *főalak jellemére* és a *cselekrény beállítására* több meglepően azonos helyzetet sorolhatunk fel.

Az *Ördög* megjelenése *váratlan, meglepő*. Arago-Vermond darabjában viharos éjszakában, dörgés és villámlás közt lép be a teljesen ismeretlen Robin a majorba. Ronquerolles báróné meglepetve kérdi, hogy kicsoda. Csak többszöri kérdésre mondja végül az *Ördög*: «Az nem tartozik a dologhoz, egyébiránt, ha éppen akarja — legyen; nevem Robin de Bois.» (I. felv. 11. és 13. jel.) Molnár Ferencnél az *Ördög* hasonló meglepetésünkre a karosszékéből kel ki. A találgatásokra, hogy ugyan kicsoda, meglehetősen azonos választ kapunk: «A név csak akkor fontos, ha az ember maga nincs jelen. Mert akkor a név egy írott arc. De ha az ember maga is itt van, mindegy. Válassz: Kovács, Szabó...» (I. felv. 5. jel.)

Az *Ördög*, bármily *váratlan* is volt a megjelenése, *azonnal otthonosan érzi magát*. Arago-Vermond darabjában rögtön leveti köpenyegét s a kandallóhoz ül. Meglepően tisztában van a jelenlevők személyi adataival: Mariet nevéen szólítja, a báróné körülményeit pontosan ismeri (I. felv. 13. jel.). Molnár Ferenc *Ördöge* hasonló fesztelenséggel lép fel. Frakkját a festőhöz küldeti. A férj üzleti ügyeiről alaposan tájékozva van.

Az *Ördög* célzásokat tesz arra, hogy tényleg valamilyen *alvilági hatalom képviselője*. Így Arago-Vermondnál a következő párbeszédet találjuk. «Marie: Már régóta elvesztők emberek iránti bizalmunkat,

csak az égből várunk igazságot. — Robin: Most az egyszer pedig a pokol fog önöknek igazságot szolgáltatni.» (I. felv. 13. jel.) Molnár Ferencnél: «János: Hozott Isten. — Az Ördög: Pardon. Magam jöttem.» (I. felv. 5. jel.)

A *bálteremben* az Ördög viselkedése végelemzésben teljesen azonos. Arago és Vermond darabjában Cerny gróf odalép a háziúrhoz, aki néhány vendégével beszélget s elmondja, hogy a bálteremben megjelent az Ördög, aki mindenkinek tudja a gyengéjét. Lormias marquis, a háziúr, ezen felháborodik és fel akarja keresni a betolakodót, de vendégektől kísérvé megjelenik Robin. Hiába viselnek álarcot a vendégek, az «Ördög» mindenkit ismer s a harcias Lormias marquis, Rapiniere lovag és Cerny gróf kénytelenek meghátrálni indiszkrét célzásai elől. (II. felv. 1—4. jel.) Molnár Ferencnél az Ördög hasonlóan bánik a vendégekkel a bankár estélyén. A vendégek méltatlankodnak az Ördög kellemetlenkedései miatt. Tudakozódnak, hogy ki lehet az ismeretlen, de erre megjelenik az Ördög, aki a társaság tagjainak kellemetlenül bizalmas értesüléseket árul el, mire azok sértődötten távoznak. (II. felv. 1. jel.)

Az Ördögöt diadala tetőpontján mindkét darabban *zavarba hozza az asszonyi furfang*. Arago-Vermond darabjában Robin összes ellenfeleit legyőzte, az örökösöket rábirta, hogy jogtalan követelésükről mondjanak le. Most összetalálkozik a bárókisasszonnyal, akit álarcosan nem ismer fel; Marie pedig most Robinnek mond kellemetlenül bizalmas titkokat annak előéletéből. (II. felv. 20. jel.) Molnár Ferencnél az Ördög játékot űzött a belépővel s most az asszony felülkerekedik. Maga az Ördög sem tudja, hogy hogyan áll a dolog. (II. felv. 7. jel.)

Ezek után az összehasonlítások után vessük fel újra a kérdést: szimbólum-e az Ördög? Most már könnyebben válaszolhatunk. *Az Ördög két irodalmi típus összeolvastása*. Az egyik típus a *humoros Ördög-alak*, aki önálló szerepet visz, a másik a *szimbolikus Ördög-alak*. A Molnár Ferenc Ördöge az I. felvonás 7. és 14. jeleneteiben, ott, ahol a szerelmeseket rábeszélni igyekszik, a szimbolikus alakot képviseli; a többi jelenetekben, ahol önállóan intézkedik, az a humoros alak, mellyel Arago és Vermond darabjában megismerkedtünk. A két alak összeolvastása *egyenetlen*; a váltakozó jelenetekben hol az egyik, hol a másik bukkan elő.

A kritikák tárgyi hivatkozásai a darabra jórészt nem illenek. Az említett Monna Vanna-motívum azonban tényleg talál; különben erre maga a darab is hivatkozik. Maeterlinck hasonló című, 1902-ben megjelent drámájában¹ találjuk a következőt: Prinzivalle fiórenci

¹ Maeterlinck: Monna Vanna. Dráma három felvonásban. Franciából fordította Ábrányi Emil. Budapest, é. n. (Magyar Könyvtár.)

zsoldos kapitány azt kívánja az ostromlott Pisa parancsnokától, Guido Colonnától, hogy feleségét, Monna Vannát, egy köpenyben, de minden más ruházat nélkül küldje egy éjszakára hozzá. Ha ezt teljesíti, Pisa megmenekül a biztos pusztulástól. Monna Vanna megteszi ezt az áldozatot a városért és pusztán egy köpenyben megjelenik Prinzivalle sátorában. Amikor tehát az Ördög azt hiteti el Jánossal, hogy Jolán egy köpenyben, de minden más ruha nélkül fog megjelenni, akkor teljes joggal mondja: mint «egy modern Monna Vanna». (II. felv. 6—7. jel.)

Ilyen kisebb köicsönzéssel találkozunk az erőszakos meghívatás jeleneténél is. Sardou *Az agglégények* című vígjátékában¹ Mortemer előre bejelenti, hogy Chavenaytól meg fogja magát hivatni. Chavenay felesége, Clémance, beleegyeznék a meghívásba, de Chavenay ezt sehogy sem akarja. Mortemer azonban oly ügyesen válaszol Chavenay minden kifogására, hogy az végül is kénytelen meghívni. (I. felv. 10—11. jel.) Molnár Ferencnél az asszony nem akarja, hogy az Ördög az estélyen náluk megjelenjen, az Ördög azonban oly ügyesen tudja a beszélgetést irányítani, hogy végül a férj sürgetésére maga az asszony kénytelen az Ördögöt meghívni. (I. felv. 10—11. jel.)

Ma, amikor a túlzott dicséretetek és az éles ellenszenv már elültek, talán kísérletet tehetünk az előzők alapján a darab értékének meghatározására. *Molnár Ferenc Az Ördög című darabjával jórészt régi motívumokra támaszkodva megkísérelte azoknak új tartalmat adni.* Darabjának legjellemzőbb vonása, ami az egész tárgynak újdonságot adott: a *szellemesség*. Véleményünk szerint azonban a sok szójáték, aforizma túlságosan zsúfoltan és nem egyszer ízléstelenül selejtesen szorong egymás mellett. Ezekre igazán ráillik Kazinczy Ferenc mondása: «Tűzbe felét!»

RAJKA LÁSZLÓ.

¹ Sardou: *Az agglégények*. Vígjáték öt felvonásban. Fordította Ambrus Zoltán. Budapest, é. n. (Fővárosi Színházak Műsora.)